

Рукавички

Іван Чендей

Світлій пам'яті земляка

Петра Вурста

Ні, ні!.. Не рукавицями!.. Назову їх рукавичками!

Оцим ласкавим словом їх назову!..

Ця нехитра маленька історійка раз у раз напливає до мене лагідним і тихим відлунням тих давніх літ. А тільки знову навертається, бере якимись чарами, що вже потаємно скімлять і сіють сивіючий неспокій...

Як я радів зимовим різдвяним канікулам!.. Зовсім не тому, що в місті наголодувався та по-собачому намерзся, а вдома ніби чекали мене дивовижні ласощі й привітні теплі хорони. У нашій бідній верховинській хаті ласощів ніколи не бувало, якщо ними не вважати смажені на пісній олії картопляні деруни... Певно, жодна господиня світу не вміла б наготувати таких, які пекла наша мама!.. Либонь, саме тому вони стільки разів видавалися недосяжною мрією!..

А що вже казати про нашу хату?.. Була вона простою—деревина до деревини кладена в зруб, малі вікна; стрімкий чорний дах так рясно рябів ще не почорнілими драницями-латками, як поношена і переношена, латана і перелатана свитина бідака верховинця. До всього в тій хаті багатодітна наша родина жила в одній лишень кімнаті... Дарма що було їх дві. Одна — чомусь називали її великою — видалася такою холодною, що взимку в ній пес, коли б не зірвався з прив'язі, ошалів би!..

Ні, ні, наша маленька кімната здавалася нам цілком просторою і достатньою, тут ночували мама й тато, вся чисельна дітвора. На печі, па юдинокій дощаній постелі, на лавиці, під рядном і без рядна, на подушці і з кулачком під головою спалося так іссілодко, що нам могли б позаздрити не в одній іменитій і розкішній палаті великої земної кулі. От не знаю тільки, як у ту пору спалося татові й мамі... Особливо мамі... Вічно стурбованій, заклопотаній і зажуреній... Зажура і клопіт, певно, навіть у довгі зимові ночі не зникали з її прекрасного материнського лица!..

Так, так!.. Саме вона, велика в своїй жіночності, чистоті й красі мама, була тією безмежною знадливою силою, що вабила до нашої хати..., що гріла в ній щедрим теплом... Бо коли в хаті мами не було, западали хмурість, порожнеча і холод... Тому наша хата і наша мама як небо й сонце, як зелений луг і квіти на ньому, як весна й життя, щастя і радість...:

Тих різдвяних зимових канікул я просив маму, щоб вив'язала мені рукавички. Звичайно, не прості, з одним пальцем, а такі, де б кожен Палець мав своє тепло. Я знав, що на маминому маленькому господарстві завжди знаходилося стільки ниток, аби їх вистачило па одну пару вовняних рукавичок. А вже й не сумнівався в тому, що в'язати

мама вміє. Бо не було такої хитрої і мудрої ручної праці, якої б наша мама не знала. Мені виділося: вона знає все, що лише знати одній жінці годиться...

За домашньою працею мама не встигла. Я це бачив. Сам читав допізна, допізна, а вона пряла. Шкодувала моїх очей: чистила до блиску лампове скло — цього нікому не довіряла. Скло коштувало дорого, а в мами кожен гріш був на рахунок. Гніт підтягувала, щоб досить було світла... А тільки очі мої злипалися, вона підходила, закривала книгу й непомітно її забирала. Прикручувала гніт, аби гасу згорало менше, й знову сідала до куделі. Якийсь час я ще вслухався в заколисуючий шурхіт веретена і засинав... Сни вночі водили мене то по околиці нашого верховинського села, то по високій Ясеновій над Забережжю — там зеленіли пасовища і кісни — ці влітку; за день зимовий я не раз поглядав на гору й відпливав уявою в казку дитинства з гойдалкою на буковій гілці, з вечірньою ватрою в колибі, потеленькуванням дзвоників, колії вже худоба стояла па подинках, а пічний місяць кидав від високих дерев на полі й принишк лих чагарів химерні чорні тіні... Певно, рукавички, що їх просив у мами, мені не снилися. Бо й воля мати ті рукавички ніяк не була тою, що дошкуляє неспокоєм, нудить і переслідує в снах... Усім життям, порядками в нашій хаті ми були навчені: бажати все в межах можливого. А коли бажати і більшого, не впадати при цьому в розпач... у відчай.

Рукавички в далекі зимові канікули я таки дістав... До того ж не прості! Я сказав би, зовсім незвичайні! Таких більше не мав ніколи, дарма що не одні зносив, а ще більше погубив їх у житейській метушні та невідчепній поспішності — часом справді при ній не знаєш, де що поклав... Марно!.. Всі інші рукавиці позабувалися, мов їх зовсім не було, а ті, перші мої рукавички, зі мною завше. Вони гріють ось уже не одну зиму надивовижу зачаровуючим сердечним теплом!..

Того зимового вечора Петро Ілліч — так звали його ми — перебирався на нову квартиру. На нову квартиру, дарма що в Забережжі мав і свою хату. Повернувшись до села, в ній не оселився тому, що стояла на околиці руїною...

В малій громадці студентів Забережжі був примітним. Ми знали, що мати його померла, коли йому не сповнилося і десяти літ. Після сиротинця навчався в Мукачівській гімназії старанням добрих людей — батько був бідняком з бідняків. Відмінно склавши іспити на атестат зрілості, не один рік вивчав право в Карловому університеті Праги й скоро мав закінчувати студії. Та гірка доля Чехословаччини 1939 року стала й його лихою долею — навчання мусив полишити. Знову опинився дома, на Верховині. Пішов на службу до сільського нотарського уряду, певно, все вважаючи тимчасовим... Хоча ми, молодші за нього, і не стрічалися з ним, саме в його особі виняткового студента і вбачали найбільше й найвище виявлення того, що тільки могло дати наше занедбане, глухе верховинське село. Коли б походив із маєтних, подібного ніхто й не думав би. Заможним дорогу прокладали гроші. Бідним шлях у життя робили розум і тяжкі мозолі...

Не пригадаю нині, як це сталося... Чи він сам попросив мене допомогти перебратися з квартири на квартиру, чи я в розмові напросився в помічники. Та як би не було, той

вечір перед різдвом ми провели разом.

Прийшовши на колишню квартиру Петра Ілліча, я його не застав. Розгублено стояв перед господинею.

— А ви підіть на його нову квартиру... Поможете розкласти речі...— порадила вона.

"А й справді, чого б не навідатися до нього",— подумав я.

Скрипучий перемерзлий сніг потріскував під моїм важким взуттям, підбитим цвяхами, а па душі було якось незвичайно холодно... Але ж на його стару квартиру я прийшов вчасно...

— Бачите, а я вже тут!..— зустрів привітно, тільки-но я став на порозі.— Будете гостем!..— запросив.

— Можу вам допомогти чимось? — наче виправдувався я.

— Ну що ви, що ви?.. Встигнете!.. А як моє нове житло?..— Певне, йому хотілося почути слово про те помешкання на другому поверсі найбільшого особняка на головній вулиці в Забережі.

Захоплений краєвидом, що відкривався з великого вікна, я на мить застиг. Вечорові сутіні оповивали Село густіючою чистою синявою, що на горизонті зливалася з небом то рівною смугою, то глибокими западинами. Околицю Забережі я знав добре в різні пори року й дня, у різну погоду, а тепер, коли на небі вже яскріли вечорові зорі й було холодно, з другого поверху теплої хати все виділося під снігом небуденно урочистим.

Він задивився у вікно й собі...

— Коли нудно етапе в цій келії й серце здавить холодом самотина, з цього вікна по околиці гляну... Й опинюся враз на тій засніженій високій горі... Звідти видно далеко, далеко... Видно не тільки наше верховинське село з усіма околицями та селами, але й саму Прагу...— Останні слова мовив з особливою тугою і м'якістю.

Я задивився на нього — в першу мить не міг зрозуміти. А він стояв немовби зачарований уявою, що з нової квартири на головній вулиці гірської Забережі відводила його в нові світи.

— Боже, як я люблю її!..— майже прошептав.

Прага, як видно, жила в його серці. Це було зрозуміло. Адже саме там відкрився для нього осяяний знаннями університету горизонт, звідти дорога в життя мала повести широка. Тут, па Верховині, вий особливо відчував трагедію окупації Чехословаччини фашистами і вже не просто вдивлявся з вікна в далечінь. Певно, брів вулицями прадавнього слов'янського міста, де провчився цілі літа, де мав добрих друзів... Тепер, либонь, саме тепер чув крутий злам долі, коли людина є такою слабкою і безсилою супроти потрясінь, що настигають держави, народи.

На електричній плитці — я відразу її не помітив — закипіла вода. Пара з дрібним брязкотом підкидала невелику кришку чайника, коли він схаменувся.

— Відзначимо новосілля! — заходився біля свого холостяцького набутку. Тут справді можна було завважити його каліцтво — ліва рука лише від зап'ястя. Правою порався так спритно, ніби до всього звик давно-давно, й інакше бути не могло.

Чай ми пили мовчки. В грубі потріскували поліна, та в кімнаті було ще холоднувато.

Годі їй було нагрітися.

Час від часу господар поглядав на вікно, а за ним густішала нічна темінь. Мені здавалося, Петро Ілліч уявою весь час на високій горі, звідти озирає околицю нашого верховинського села, а далі лине до улюбленої Праги...

— Здається мені, я тільки на день, на два дні розлучився з нею!..— раптом знову промовив.— Та ні!.. Знаєте, у людини є дивна прикмета... Коли в житті щось діється і коїться, вона розуміє не одразу до кінця, аж до найбільшої і найістотнішої глибини, що саме діється і коїться. В цьому, певно, полягає таємничість захисної реакції... чи реакції на захист... на оборону від струсу... від емоційного згорання...— Петро Ілліч мовби розмірковував сам з собою.

Хвилину помовчав, а потім:

— Та все одно людина "приходить до себе". Спалахує дивний запальник активної реакції... Починається горіння, що вже займається вогнем. Це і є, мабуть, те, що називається сердечним болем, тугою, жалем, журбою, смутком, муками совісті... Як хочете, так його називайте, а воно вас мучить невідступно...

Можливо, в очах моїх він раптом вловив нездатність вести бесіду, перейматися одними з ним думками й почуттями. Тому й замовк... А хіба тоді я міг зрозуміти його? Хіба не одне глибинне почуття приходить до нас з літами і життям дарованим досвідом — зерно для кільчення та проростання завжди має свою пору.

Ми розставляли в його кімнаті карточки в строгих і скромних рамках — добрим майстром зроблені фотографії. Здивований, я несподівано став перед знімками, що враз так зігрівали душу. На них було наше село взимку, коли снігу багато, довкола все небуденно чисте і біле... Село під снігом я бачив не одної зими, але таким незвичайним відкривалося воно для мене вперше.

— Тут...— Він застиг рукою на фотографіях із Забе— режі, немов не знаходив потрібних слів. А може, збирався з думкою, виважував, шукав ті єдині слова. Та всього лишень одну хвилинку, бо зітхнув і промовив: — Тут мама, котру я ледве пам'ятаю... Тут мої перші дитячі уявлення і мої перші радощі... Але тут і мій біль та сльози... Боже, як я не хотів до сиротинця!.. Мені виді— лося, що з дому йду на віки вічні і більше ніколи не повернуся... Там, у чужому селі, потім в чужому місті я вперше відчув, що то є любити своє село, свою хату... А була вона в нас бідною, бідною... Такою бідною, що, здавалося, її можна тільки ненавидіти... Та я любив її щиро, а бідності просто не помічав... Я просто не уявляв собі тоді, що наша рідна хата може бути іншою... Та вона й не могла бути іншою. Певно, саме через це рідна хата в Забережі мені майже кожної ночі снилася...— Петро Ілліч говорив якимось особливо притишено, значуще і вже задивлявся на види стародавньої Праги, що видавалися тепер такими незвичайними на стінах поряд з карточками верховинського засніженого села. Високі шпилі, могутні кам'яниці, панорама Градчан і Кардового мосту раптом переносили з верховинської дійсності в казку та легенду великого міста, що вже було новим, іншим світом.

— Хлопчиком я був певний, що весь світ — наше село і околиця довкола нього... Там, де гори сходяться з небом, для мене був край світу... В Празі світ відкрився мені

великий. І вже обрії, до яких я йшов, мені прояснялися... Та несподівано все затуманилось, затяглось чорними хмарами і урвалося... Яка ганьба!.. Яка ганьба!..— вхопився за голову здоровою рукою, немов його щось заболіло...— Клятий Гітлер у Празі... Арешти... кінець науці... Рятуйтеся, хто як може. І розбрелися колишні студенти Праги по всьому світу...

Ми довго мовчали.

Голову підпер долонею здорової руки, а покалічену притулив до лица, і стирчала вона обрубком... І в цьому було щось справді страшне...

В тишу падало раптом булькотливе бряжчання кришки чайника — на електричній плитці знову закипіла вода...

— Та є тільки одна добра сила, яка може скорити силу злу!..— Петро Ілліч уже повернувся лицем у той бік, звідки над селом завжди сходило сонце.

Я все зрозумів. А його сині-сині ласкаві очі засвітилися в щедрій надії...

Було вже геть пізно, коли я зібрався йти від нього.

— Що вам дати на згадку про цей вечір?..— раптом запитав уже не мене, а скоріше себе... І оглянувся по кімнаті, ніби щось шукав.

— Що ви, що ви?.. Мені просто на згадку цей вечір залишиться!..— Справді в тому вечорі було щось хвилююче і вражаюче.

— Та ні, ні!..— Він ходив по кімнаті, і я вже бачив: шукає для мене щось цікаве, для пам'яті.

Мимоволі я роззирнувся. Очі мої раптом застигли на рукавичках — обидві на ліву руку. Завалилися в нього казна-відколи, добротні, з тонкої, доладно виробленої м'якої шкіри. Порядкуючи на новій квартирі, він виклав їх, напевне, як речі для нього зайві.

— Коли вже так, візьму собі у вас ці рукавички... Дарма що обидві на одну руку...— промовив я.

— А як ви їх будете носити, коли не парні?..

— А так: одну на ліву руку одягну, другу просто триматиму... Хто подумає, що я не з рукавичками?.. До того ж вони шкіряні!..

Розсміявся і в щирих обіймах притис мене до себе.

— Ми вчинимо не так! То був би справді смішний подарунок для вас, а ви гімназист...— Ступив до шафи й з пальта добув свою праву зимову рукавицю..— Оце діло! Приміряйте! — змахнув обома в повітрі, наче трофеєм.— Правда, майже й не помітно, що права ношена... Я ж їх зовсім недавно розпарував.

— Залишити вас без рукавичок? — знітився я враз.

— А в мене ще одна є! Бачите, її пара тут...— показав тепер уже єдину ліву.— Відмовлятися не думайте!..

Ніч була місячна і зоряна, зоряна...

Я йшов додому на засніжений обрій, що ділив небо й землю. Раптом мені здалося, що на високій горі стоїть Петро Ілліч, дивиться по околиці рідного села, потім плине в свій другий, далекий од Верховини світ...

Під ногами рипів перемерзлий сніг. Руками я бадьоро розмахував у повітрі. Немов

хотів переконатися: а в рукавичках рукам тепло?.. І все ж... Правій руці й тут було тепліше...

1973